

Krystyna Świetlik
IERiGŻ-PIB – Warszawa

Konsumpcja i ceny żywności pod presją spowolnienia gospodarczego

Streszczenie

Niekorzystne uwarunkowania w gospodarce światowej, kryzys zadłużeniowy i recesja w strefie euro doprowadziły do spowolnienia polskiej gospodarki. Znalazło to odzwierciedlenie w osłabieniu tempa wzrostu PKB, nasileniu się negatywnych zjawisk na rynku pracy, pogorszeniu sytuacji dochodowej ludności, wyhamowaniu popytu konsumpcyjnego i spadku popytu na żywność. Potwierdzeniem niekorzystnych tendencji w rozwoju popytu na żywność są dane makroekonomiczne GUS o spożyciu w sektorze gospodarstw domowych, statystyki sprzedaży żywności i wyniki badań budżetów gospodarstw domowych. Pod wpływem nasilającej się bariery popytu spadły ceny detaliczne artykułów żywnościowych oraz ceny surowców rolniczych w ostatnich miesiącach 2012 roku. Utrzymująca się spadkowa tendencja popytu na żywność będzie głównym czynnikiem hamującym tempo wzrostu cen artykułów żywnościowych w 2013 roku.

Słowa kluczowe: PKB, dochody gospodarstw domowych, spożycie indywidualne, konsumpcja żywności, ceny detaliczne żywności.

Kody JEL: D1, D33

Wstęp

W Polsce żywność zajmuje czołową pozycję w strukturze konsumpcji, zarówno w ujęciu makro-, jak i mikroekonomicznym (drugą po użytkowaniu mieszkania i nośnikach energii). Z rachunków narodowych i danych GUS o spożyciu w sektorze gospodarstw domowych wynika, że w 2011 r. na żywność i napoje bezalkoholowe ludność naszego kraju przeznaczyła 174 261 mln złotych, tj. 18,6% całkowitych dochodów do dyspozycji brutto. Udział żywności i napojów bezalkoholowych w spożyciu indywidualnym z dochodów osobistych sięgał 18,9%, użytkowania mieszkania i nośników energii – 24,3%, a pozostałych grup towarów i usług konsumpcyjnych – 1,2-12,6%. Według badań budżetów gospodarstw domowych prowadzonych przez GUS, w 2011 r. przeciętne miesięczne wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe w przeliczeniu na 1 osobę w gospodarstwach domowych ogółem stanowiły 20,7% dochodów rozporządzalnych i 25,0% całkowitych wydatków. W grupach ludności najmniej zamożnych (I grupa kwintylowa) wydatki żywnościowe angażowały 44,4% dochodów i 35,3% całkowitych wydatków.

Ze względu na duży udział żywności w strukturze konsumpcji, zmiany cen towarów żywnościowych mają istotny wpływ na budżety rodzin i są z uwagą śledzone przez opinię

publiczną. Ceny są przedmiotem żywego zainteresowania także producentów i handlowców, gdyż wraz z ilością sprzedanych produktów decydują o dochodach ze sprzedaży i osiąganym zysku. Na nowoczesnym rynku ceny są najbardziej spektakularnym narzędziem konkurencji.

Celem prezentowanego opracowania jest przedstawienie głównych makroekonomicznych uwarunkowań popytu na żywność w Polsce w ostatnich latach, wskazanie zjawisk po stronie popytu implikowanych spowolnieniem gospodarczym, analiza zmian cen detalicznych żywności, identyfikacja obszarów rynku żywnościowego, na których wpływ popytu na kształtowanie się cen w minionym roku był najbardziej widoczny oraz ogólna ocena przewidywanych skutków kryzysu gospodarczego w obszarze działań konsumenta w najbliższej przyszłości.

Dynamika polskiego i światowego PKB w ostatnich latach

Zaburzenia na światowych rynkach finansowych i globalna recesja w latach 2008-2009 doprowadziły do ograniczenia aktywności polskiej gospodarki. W 2009 r., w porównaniu z 2008 r., PKB w Polsce wzrósł realnie o 1,6%, wobec wzrostu o 5,1% odpowiednio rok wcześniej (por. tabela 1)¹. Mimo istotnego spowolnienia stanowił on jedyny dodatni wynik wśród 27 państw Unii Europejskiej zapewniając Polsce miano „zielonej wyspy”². Według Komisji Europejskiej w 2009 r. w UE-27 gospodarka skurczyła się o 4,3%, a w strefie euro – o 4,4%. Zgodnie z danymi Międzynarodowego Funduszu Walutowego, w 2009 r. dynamika PKB w gospodarce globalnej, po raz pierwszy w okresie powojennym była ujemna (-0,6%, wobec 2,8% w 2008 r.) („World Economic Outlook” 2012; „World Economic Outlook Update 2013).

Rok 2010 był okresem ożywienia w gospodarce światowej. Według Międzynarodowego Funduszu Walutowego, światowy PKB wzrósł o 5,1% w stosunku do roku poprzedniego. W UE-27 zwiększył się on o 2,0%, a w strefie euro – o 1,9% (w skali rocznej). Także w polskiej gospodarce przełamane zostały negatywne tendencje występujące od połowy 2008 r. Zwiększyła się aktywność gospodarcza, a wzrost PKB o 3,9% był czwartym co do wielkości wzrostem w Unii Europejskiej, ustępując jedynie wzrostom notowanym w Niemczech (4,2%), na Słowacji (4,4%) i w Szwecji (6,6%)³.

W 2011 r. proces odbudowy gospodarki światowej spowolnił. Według MFW, wzrost PKB w świecie wyniósł 3,9%, wobec 5,1% w 2010 r. W UE-27 ukształtował się on na poziomie 1,6%, wobec 2,0% w roku poprzednim, a jego obniżenie było głównie konsekwencją

¹ Wzrost ten był najniższy od czasów kryzysu rosyjskiego (w 2001 r. wyniósł 1,2%, a w 2002 r. – 1,4%).

² Wobec drastycznego spadku akumulacji brutto (o 11,5% w stosunku do 2008 r.), głównym stymulatorem gospodarki stał się popyt zewnętrzny. Mimo istotnej redukcji obrotów towarowych z zagranicą, silna deprecjacja złotego przyczyniła się do wzrostu konkurencyjności polskich towarów w eksporcie i znacznego zmniejszenia opłacalności importu. W 2009 r., w porównaniu z 2008 r., import zmalał o 12,4%, przy ograniczeniu eksportu o 6,8%, powodując poprawę salda bilansu handlowego.

³ Jego motorem przestał być eksport netto, a stał się popyt wewnętrzny. Patrz: Świetlik (2012).

kryzysu zadłużeniowego w strefie euro i trwającej konsolidacji fiskalnej⁴. Polska gospodarka w 2011 r. rozwijała się w stosunkowo wysokim tempie – 4,3% w skali rocznej, tj. o 0,4 p.p. wyższym niż rok wcześniej⁵.

Tabela 1

Dynamika realna produktu krajowego brutto (ceny stałe roku poprzedniego)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012 ^a
Produkt krajowy brutto	rok poprzedni = 100				
Świat ^b	102,8	99,4	105,1	103,9	103,2
UE-27 ^c	100,3	95,7	102,1	101,5	99,7
Polska	105,1	101,6	103,9	104,3	101,9
Spożycie ogółem	106,1	102,0	103,4	101,5	100,6
w tym:					
publiczne	107,4	102,1	104,1	98,7	100,0
indywidualne w sektorze gospodarstw domowych (z dochodów osobistych)	105,7	102,1	103,2	102,5	100,8
w tym:					
żywność i napoje bezalkoholowe	102,4	100,1	100,1	99,0	99,5

^a Dane wstępne.

^b Według Międzynarodowego Funduszu Walutowego

^c Według Eurostat.

Źródło: dane Departamentu Rachunków Narodowych GUS; Eurostat; "World Economic Outlook" (2012); "World Economic Outlook Update" (2013).

W 2012 r. tempo globalnego wzrostu gospodarczego utrzymywało się na niskim poziomie. Umiarkowanemu wzrostowi gospodarczemu w USA towarzyszyła recesja w strefie euro, zwłaszcza w krajach najbardziej dotkniętych kryzysem i prowadzących dostosowania fiskalne w dużej skali. W 2012 roku światowy PKB wzrósł o 3,2%, wobec 3,9% w roku 2011. W UE-27 PKB spadł o 0,3%, a w strefie euro o 0,4%, przy znaczącym spowolnieniu wzrostu gospodarczego w Niemczech (z 3,0% w 2011 r. do 0,7% w 2012 r.), będących głównym partnerem handlowym Polski. (*Popyt na żywność...* 2013). Wraz z osłabieniem popytu ze strony gospodarek rozwiniętych, spowolnił również wzrost w największych gospodarkach wschodzących.

Skutki rozprzestrzeniającej się drugiej fali światowego kryzysu nie pozostały bez wpływu na polską gospodarkę. W 2012 r. wzrost aktywności gospodarczej w Polsce był mniejszy niż w 2011 r., a tempo wzrostu PKB wyniosło 1,9%, wobec 4,3% w 2011 r. i słabło w kolejnych kwartałach (z 3,5% w I kwartale do 0,7% w IV kwartale). Spadła dynamika eksportu,

⁴ W I kwartale 2011 r. w krajach UE zanotowano wzrost gospodarczy na poziomie 2,4%, ale w kolejnych kwartałach tempo wzrostu PKB malało aż do poziomu 0,8% w IV kwartale.

⁵ Zadecydował o tym, podobnie jak w 2010 r., wzrost krajowego popytu, kreowany przez wysoką dynamikę akumulacji brutto (10,5%), w tym zwłaszcza nakładów brutto na środki trwałe (9,3%), co było związane z rozwojem inwestycji strukturalnych w sektorze rządowym i samorządowym oraz ożywieniem inwestycji w sektorze prywatnym.

co było w dużej mierze związane z ograniczeniem popytu ze strony krajów UE⁶. Osłabienie wzrostu gospodarczego Polski było efektem oddziaływania nie tylko czynników zewnętrznych, ale wewnętrznych, związanych z procesem ograniczania nierównowagi w sektorze finansów publicznych. W 2012 r. odnotowano bardzo słabą dynamikę inwestycji, która w II półroczu była ujemna, głównie za sprawą znacznego zmniejszenia wydatków inwestycyjnych sektora instytucji rządowych i samorządowych⁷.

Spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego i zmiany jego struktury były sygnałem, że polska gospodarka nie jest odizolowana od zmian zachodzących w otoczeniu zewnętrznym i mimo wciąż wysokiej odporności zaczęła dotkliwie odczuwać skutki kryzysu ekonomicznego w gospodarce światowej. Znalazło to odzwierciedlenie w nasileniu niekorzystnych tendencji na krajowym rynku pracy, obniżeniu dynamiki realnych dochodów gospodarstw domowych i wyhamowaniu popytu konsumpcyjnego.

Sytuacja na rynku pracy i dochody ludności

Względnie wysoki wzrost PKB w Polsce w latach 2010-2011 (8,4%) nie przełożył się na zwyżkę dochodów ludności w takiej samej skali. Słaby wzrost zatrudnienia w gospodarce narodowej, przy rosnącej liczbie bezrobotnych, ograniczał presję na wzrost wynagrodzeń. W 2011 r., w porównaniu z 2009 r., przeciętne miesięczne wynagrodzenia realne brutto w gospodarce zwiększyły się o 2,8%, w tym w sektorze przedsiębiorstw o 1,7%. W większym stopniu, bo o 3,9% wzrosły realne emerytury i renty pracownicze, przy stagnacji realnych emerytur i rent rolników indywidualnych. Hamująco na tempo wzrostu funduszu nabywczego gospodarstw domowych oddziaływało spowolnienie tempa przyrostu dochodów ludności utrzymującej się z pracy na własny rachunek poza rolnictwem oraz realny spadek dochodów z własności i wynajmu, kredytów konsumpcyjnych w systemie bankowym⁸ i transferów pieniężnych od osób pracujących za granicą. Szacuje się, że w latach 2010-2011 dochody realne do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych zwiększyły się o 3,2%, tj. w stopniu ponad dwukrotnie mniejszym niż w latach 2008-2009 (7,8%) (por. tabela 2).

Do istotnego spowolnienia ich dynamiki doszło w 2012 roku. Pogorszeniu koniunktury gospodarczej w minionym roku towarzyszyło nasilenie negatywnych tendencji na rynku pracy. W 2012 r. przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw tylko nieznacznie przewyższyło poziom sprzed roku (o 0,1%), a w IV kwartale było o 0,6% mniejsze niż rok wcześniej. Niski wzrost zatrudnienia w powiązaniu z dalszym wzrostem aktywności zawodowej doprowadził do wzrostu stopy rejestrowanego bezrobocia. O ile na początku roku była ona o 0,1 p.p. większa niż przed rokiem, to w grudniu wyniosła 13,4% i przewyższyła poziom sprzed roku o 1 p.p.

⁶ Ponieważ spadek dynamiki importu był większy niż eksportu (w wyniku znaczącego spowolnienia tempa wzrostu krajowego popytu) eksport netto pozostał dodatni i wpłynął na podtrzymanie tempa wzrostu PKB.

⁷ W 2012 r. nakłady brutto na środki trwałe były o 0,8% mniejsze niż w 2011 r.

⁸ Wiązało się to głównie z wprowadzeniem przez banki *Rekomendacji T*.

Wzrost podaży pracy, przekraczający wzrost popytu na pracę, skutkowałam niską dynamiką wynagrodzeń, których realny poziom obniżała także utrzymująca się wysoka inflacja. W 2012 r., w porównaniu z rokiem poprzednim, przeciętne miesięczne wynagrodzenia realne w gospodarce zwiększyły się o 0,3%, a w sektorze przedsiębiorstw zmalały o 0,2%. Niski był także przyrost siły nabywczej emerytur i rent pracowniczych (1,3%). Pogorszyła się sytuacja dochodowa rolników. Zmalało tempo wzrostu dochodów pracodawców i pracujących na własny rachunek poza rolnictwem. Obniżyła się wartość kredytów konsumpcyjnych dla gospodarstw domowych, co wynikało zarówno z zaostrzenia kryteriów i warunków ich udzielania, jak i jednoczesnego osłabienia popytu na kredyt (*Popyt na żywność...* 2013). Na podstawie rachunków narodowych GUS szacuje się, że w 2012 r. realne dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych ukształtowały się na poziomie o 0,8% niższym niż przed rokiem. Tak niskiego tempa wzrostu dochodów dyspozycyjnych ludności nie notowano od 2002 r. (100,1%).

Tabela 2

Wskaźniki realnych wynagrodzeń, przeciętnego zatrudnienia i bezrobocia oraz realnych dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012 ^a				
	rok poprzedni = 100					kwartały			
						I	II	III	IV
analogiczny okres roku poprzedniego = 100									
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie realne brutto w sektorze przedsiębiorstw ^b	106,1	101,1	100,8	100,9	99,8	101,3	99,1	99,0	100,0
Przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw ^b	104,8	98,8	100,8	103,2	100,1	100,6	100,3	100,0	99,4
Stopa bezrobocia rejestrowanego w % (w końcu okresu)	9,5	12,1	12,4	12,5	13,4	13,3	12,3	12,4	13,4
Realne dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych	104,2	103,5	102,0	101,2	99,2	98,7	100,0	100,3	98,0

^a Dane wstępne.

^b W jednostkach o liczbie pracujących powyżej 9 osób.

Źródło: dane GUS.

Spożycie żywności według danych makroekonomicznych w latach 2009-2012

Na wybuch kryzysu finansowego w świecie w 2008 r. polska gospodarka odpowiedziała znaczącym spowolnieniem spożycia w sektorze gospodarstw domowych. W 2009 r., w po-

równaniu z 2008 r., spożycie ogółem, w tym indywidualne, zwiększyło się o 2,0%, wobec wzrostu odpowiednio o 6,1% i 5,7% przed rokiem. Spożycie żywności utrzymało się na poziomie zbliżonym do notowanego rok wcześniej. W 2010 r. ożywienie konsumpcji było wyraźne, choć mniej spektakularne niż inwestycji publicznych i wymiany międzynarodowej. Całkowite spożycie w sektorze gospodarstw domowych wzrosło o 3,4% w stosunku do roku poprzedniego, w tym spożycie indywidualne o 3,2%, przy stabilizacji popytu na żywność. W 2011 r. tempo wzrostu spożycia ogółem spadło do 1,5%, tj. ponad dwukrotnie w porównaniu z 2010 r., w wyniku bezprecedensowego spadku spożycia publicznego. Dynamika spożycia indywidualnego obniżyła się do 2,5%, z 3,2% w 2010 r., a konsumpcja żywności zmalała o 1,0% (w wymiarze absolutnym). Wolniejszy przyrost konsumpcji prywatnej wynikał z niskiego tempa wzrostu wynagrodzeń, do czego przyczyniło się głównie zamrożenie płac w sektorze publicznym oraz spowolnienie dynamiki wzrostu świadczeń emerytalno-rentowych i stosunkowo wysokiej inflacji kreowanej m.in. przez wyższą cenę żywności. Spadek spożycia publicznego był efektem działań podejmowanych w ramach realizowanego planu konsolidacji fiskalnej. W 2011 r., w porównaniu z 2008 r., spożycie indywidualne w sektorze gospodarstw domowych wzrosło o 8,0%, tj. w nieco większym stopniu niż spożycie ogółem (7,1%), przy redukcji popytu na żywność o 0,8% (por. tabela 1).

W 2012 r. znacząco osłabł popyt konsumpcyjny, stanowiący w trzech poprzednich latach siłę napędową gospodarki⁹. Średni roczny wzrost spożycia indywidualnego wyniósł 0,8%, a jego dynamika obniżała się w kolejnych kwartałach: z 1,7% w I kwartale do minus 0,2% w IV kwartale. Spożycie publiczne nie wykazywało zmian, a całkowite spożycie zwiększyło się o 0,6%. Szacuje się, że w roku 2012 spożycie żywności ukształtowało się na poziomie nieznacznie niższym od notowanego w roku 2011. W pierwszej połowie roku było ono podtrzymywane przez rozgrywane w Polsce Mistrzostwa Europy w piłce nożnej Euro 2012, lecz w II półroczu uległo redukcji.

Potwierdzeniem negatywnych tendencji w rozwoju popytu na żywność są statystyki sprzedaży detalicznej artykułów żywnościowych oraz wyniki badań budżetów gospodarstw domowych.

Sprzedaż detaliczna żywności w latach 2009-2012

Według danych GUS, sprzedaż żywności, napojów i wyrobów tytoniowych w cenach stałych, w jednostkach handlowych i niehandlowych zatrudniających powyżej 9 osób, po wzroście w 2009 r. o 4,8%, w latach 2010-2011 zmalała o 4,1% (w 2010 r. o 1,9%, a w 2011 r. o 2,2%) (por. tabela 3). Istotnie zmniejszyły się obroty w placówkach gastronomicznych (por. wykres 1). Spadkowi sprzedaży detalicznej żywności, napojów i wyrobów tytoniowych towarzyszył wzrost sprzedaży wszystkich pozostałych grup towarów i usług konsumpcyjnych, w tym zwłaszcza mebli, sprzętu RTV i AGD, tkanin, odzieży, obuwia, farmaceutyków,

⁹ W latach 2009-2011 spożycie ogółem stanowiło ok. 80% PKB.

kosmetyków, pojazdów samochodowych i paliw. W efekcie w latach 2010-2011 całkowita sprzedaż detaliczna zwiększyła się o 10,6%.

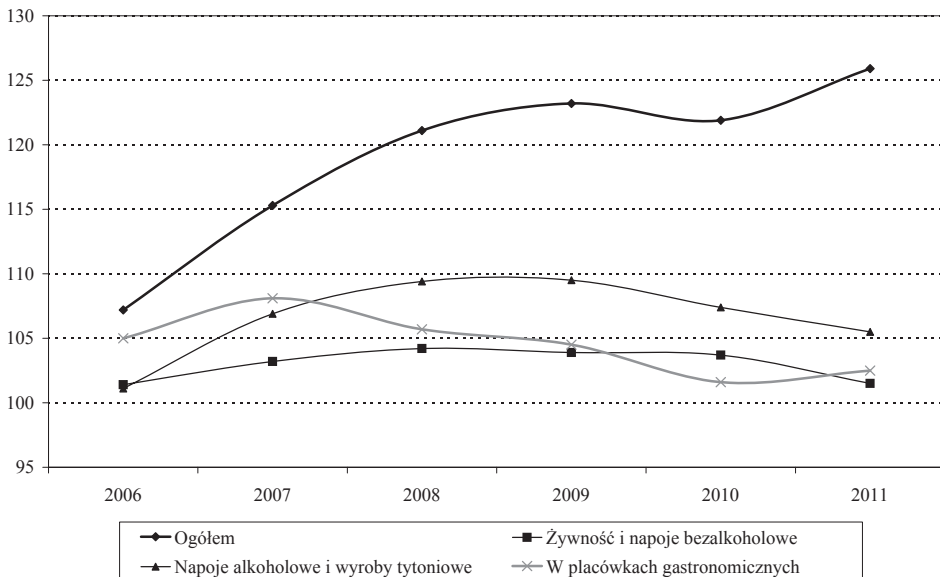
Tabela 3

Dynamika sprzedaży detalicznej (w cenach stałych) ^a

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012				
	rok poprzedni = 100					kwartały			
						I	II	III	IV
	analogiczny okres roku poprzedniego = 100								
Sprzedaż ogółem ^b	109,9	102,7	103,1	107,3	102,3	108,4	102,7	101,9	98,0
w tym: żywność, napoje i wyroby tytoniowe	103,6	104,8	98,1	97,8	100,1	104,9	100,6	98,5	97,0

^a W przedsiębiorstwach handlowych i niehandlowych o liczbie pracujących powyżej 9 osób.
Źródło: jak w tabeli 2.

Wykres 1

Dynamika sprzedaży detalicznej ogółem, żywności i napojów bezalkoholowych oraz napojów alkoholowych i wyrobów tytoniowych (ceny stałe, 2005=100, w %)^a

^a Brak danych za 2012 r. Dane dotyczą sprzedaży towarów w punktach sprzedaży detalicznej, placówkach gastronomicznych i innych punktach sprzedaży, obejmują sprzedaż realizowaną przez domy sprzedaży wysyłkowej i Internet.

Źródło: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2012 (2012, s. 540) i obliczenia własne.

W 2012 r. tempo wzrostu sprzedaży detalicznej ogółem uległo znacznemu spowolnieniu – do 2,3%, z 7,3% w 2011 r. Zadecydowała o tym 2,0% bezwzględna redukcja sprzedaży w IV kwartale, w tym w grudniu o 3,6% (w skali rocznej). Sprzedaż detaliczna żywności, napojów i wyrobów tytoniowych utrzymała się na poziomie zbliżonym do notowanego przed rokiem, przy różnokierunkowych zmianach w obu półroczach¹⁰. Po korzystnej dynamice w I półroczu, a zwłaszcza w I kwartale, w drugiej połowie roku odnotowano bezwzględny jej spadek sięgający 3,0% w IV kwartale (por. tabela 3). W II półroczu 2012 r. zmalała także sprzedaż samochodów¹¹, motocykli i części, paliw, prasy, książek i pozostała sprzedaż w wyspecjalizowanych sklepach. Wolniej niż przed rokiem rosła sprzedaż leków, kosmetyków, tkanin, odzieży i obuwia, a szybciej – mebli, sprzętu RTV i AGD.

Spożycie żywności według badań budżetów gospodarstw domowych

Z badań budżetów gospodarstw domowych wynika, że w 2011 r., w porównaniu z 2008 r., przeciętne miesięczne całkowite wydatki gospodarstw domowych zwiększyły się o 12,2%, w tym wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe – o 10,0%. Ich wzrost był o wiele mniejszy niż w latach 2005-2008, kiedy wyniósł odpowiednio 31,0% i 19,1%. W 2011 r., w stosunku do 2008 r., całkowity popyt konsumpcyjny gospodarstw domowych mierzony realną wartością wydatków na towary i usługi konsumpcyjne wzrósł o 1,4%, podczas gdy popyt na żywność zmalał o 2,8% (por. tabela 4). Obniżyły się realne wydatki na wszystkie grupy artykułów żywnościowych, z wyjątkiem jaj i napojów bezalkoholowych. Gospodarstwa domowe ograniczyły ilościową konsumpcję podstawowych produktów spożywczych, z wyjątkiem wyrobów cukierniczych oraz wód mineralnych i źródlanych.

Spadkowa tendencja popytu na żywność była kontynuowana w 2012 roku. Według wstępnych danych GUS, w minionym roku realne wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe w przeliczeniu na 1 osobę w gospodarstwach domowych ogółem były o 1,1% mniejsze niż w roku poprzednim, przy obniżeniu się całkowitych realnych wydatków o 0,8%. Istotny spadek popytu (realnych wydatków) odnotowano w II półroczu: na towary i usługi konsumpcyjne ogółem o 2,0%, w tym na żywność o 2,6% (w stosunku rocznym). Zmalał popyt na artykuły wysoko przetworzone, o wyższej wartości dodanej. Zwiększyło się samozaopatrzenie, tj. spożycie produktów pozyskiwanych z własnego gospodarstwa rolnego lub działki (*Popyt na żywność...* 2013). Gospodarstwa domowe ograniczyły konsumpcję wszystkich

¹⁰ Dane o sprzedaży detalicznej żywności, napojów i wyrobów tytoniowych są zawyżone. Dotyczą one jednostek zatrudniających powyżej 9 osób. Według GUS, sprzedaż w mniejszych jednostkach stanowi ponad 30% całkowitej sprzedaży. To właśnie małe sklepy notują spadki sprzedaży, a informacje GUS o miesięcznej sprzedaży odzwierciedlają w dużej mierze postępującą koncentrację w handlu detalicznym. Konsumenci poszukując tańszych ofert, zwiększają zakupy w dyskontach i supermarketach. W 2012 r. odnotowano znaczące zmniejszenie się liczby małych sklepów, które nie wytrzymały konkurencji z jednostkami wielkopowierzchniowymi, na rzecz hipermarketów, w tym zwłaszcza dyskontów. Ponadto duża część sprzedaży była udziałem obcokrajowców, w tym głównie mieszkańców stref przygranicznych. Według szacunków WUS, w Rzeszowie w 2011 r. około 9% sprzedaży detalicznej w województwach położonych przy zewnętrznej granicy Polski z UE przypało na cudzoziemców, którzy na zakupy w naszych sklepach wydali 5,2 mld zł, tj. o 40% więcej niż w 2010 r. W 2012 r. cudzoziemcy zza wschodniej granicy kupili w Polsce towary za 6,62 mld zł., tj. o 26,1% więcej niż w 2011 r. W IV kw. 2012 r. ok. 98% wydatków stanowiły wydatki na zakup towarów, z czego na żywność przypadało 13,0%.

¹¹ W grudniu 2012 r. sprzedaż samochodów (w cenach stałych) była o 13,0% mniejsza niż w grudniu 2011 r.

podstawowych grup produktów spożywczych, z wyjątkiem wyrobów cukierniczych, mięsa drobiowego, wędlin wysokogatunkowych i napojów bezalkoholowych.

Tabela 4

Dynamika przeciętnych miesięcznych realnych wydatków gospodarstw domowych ogółem (w przeliczeniu na 1 osobę)^a

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012		
	rok poprzedni = 100				I półrocze	II półrocze
Wydatki realne ogółem	102,2	101,0	98,2	99,2	100,7	98,0
Wydatki realne na żywność i napoje bezalkoholowe	99,8	99,8	97,6	98,9	100,4	97,4

^a Wydatki realne ogółem obliczono korygując wydatki nominalne wskaźnikiem inflacji, a wydatki realne na żywność i napoje bezalkoholowe obliczono korygując wydatki nominalne wskaźnikiem cen detalicznych żywności i napojów bezalkoholowych.

Źródło: obliczenia własne na podstawie wyników badań budżetów gospodarstw domowych GUS.

Spowolnienie dynamiki wzrostu realnej konsumpcji w gospodarstwach domowych w latach 2009-2012 na tle lat wcześniejszych było znaczące, a zmniejszenie się efektywnego popytu gospodarstw domowych na żywność stanowiło odwrócenie dotychczasowego, wieloletniego trendu¹². W 2011 r., po raz pierwszy od 2000 r., wzrósł udział wydatków na żywność w całkowitych wydatkach gospodarstw domowych (do 25,0% z 24,8% w 2010 r.). Wstępne wyniki badania budżetów gospodarstw domowych pokazują, że w 2012 r. wyniósł on 25,1% i był nieznacznie większy niż rok wcześniej.

Zmiany cen detalicznych żywności w Polsce na tle zmian cen światowych

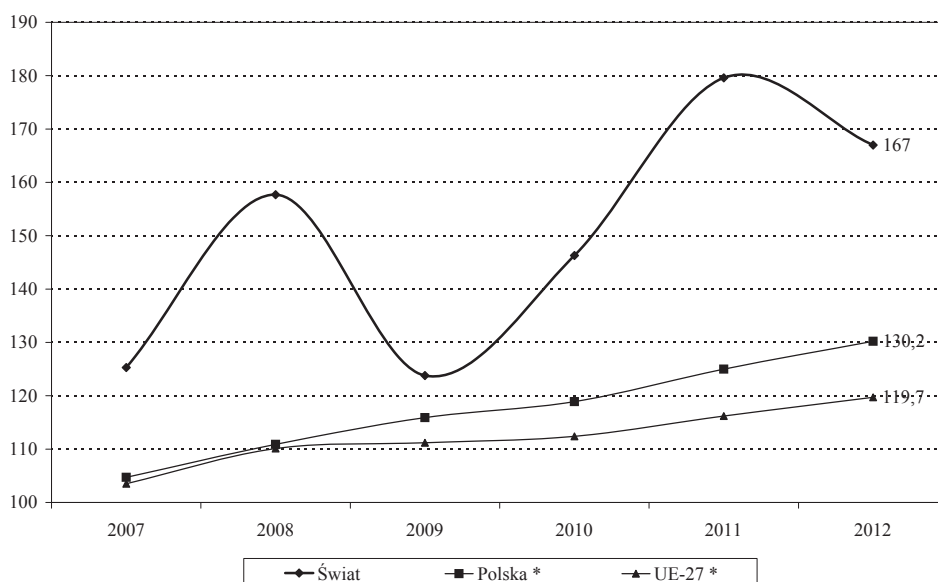
Pierwszą fazę światowego kryzysu finansowego poprzedził okres wysokiej dynamiki światowych cen żywności, które, według FAO, na przełomie lat 2007/2008 były dwukrotnie wyższe od średnich z lat 2002-2004. W 2009 r. obniżyły się one o ok. 25% (do 157% stanu z lat 2002-2004), ale od połowy 2010 r. nastąpiło przyspieszenie tempa ich wzrostu. W roku 2011, w porównaniu z rokiem 2010, zwiększyły się one o 22,8% osiągając poziom o 45,0% wyższy niż w roku 2009. W roku 2012 wykazywały one tendencję spadkową i w stosunku do roku poprzedniego zmalały o 7% (por. wykres 2), lecz były nadal o 35% wyższe niż w roku 2009 i o 67% wyższe niż w roku 2006. Według danych Eurostatu, w Unii Europejskiej (UE-27) w latach 2007-2008 ceny żywności i napojów bezalkoholowych zwiększyły się o 10,1%, a w latach 2009-2012 – o 8,8%, przy znacznym spowolnieniu tempa ich wzrostu w 2012 r. pod wpływem cen światowych.

¹² W 2008 r., w porównaniu z 2005 r., w polskich gospodarstwach domowych realna wartość całkowitego spożycia, w tym żywności, wzrosła odpowiednio o 21,0% i 6,4%.

Wysoki wzrost światowych cen żywności i wysoka inflacja wpłynęły istotnie na zmiany cen na polskim rynku żywnościowym, które w całym okresie światowego kryzysu finansowego wykazywały silną dynamikę wzrostu i osiągnęły poziom znacznie wyższy niż w latach poprzednich. Według danych GUS, w 2012 r., w porównaniu z 2008 r., żywność i napoje bezalkoholowe podrożały średnio o 17,5%, przy wzroście cen towarów i usług konsumpcyjnych o 14,9%. Polska należała do krajów o najwyższej inflacji i najwyższym tempie wzrostu cen żywności w UE (por. wykres 2).

Wykres 2

Dynamika światowych i krajowych cen żywności w latach 2007-2012 (2006=100, w %)

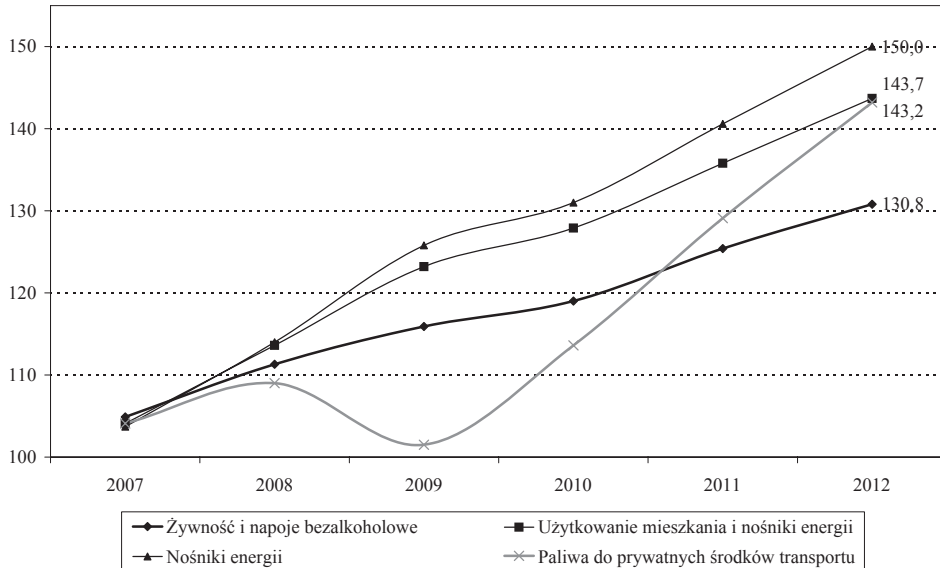
* Żywność i napoje bezalkoholowe (HICP).

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS, FAO i Eurostat.

Wzrostowi cen żywności w Polsce w latach 2009-2012 towarzyszyła wydatna zwyżka cen towarów i usług związanych z mieszkaniem, nośnikami energii, zdrowiem i transportem (por. wykres 3). Konieczność zwiększenia przez gospodarstw domowe wydatków na usługi bytowe, z których większość ma charakter wydatków „sztywnych”, ograniczyła możliwości zwiększenia wydatków na żywność stosownie do wzrostu jej cen. W warunkach niskiego tempa wzrostu dochodów i wysokiego obciążenia budżetów domowych opłatami stałymi, zwiększyła się wrażliwość konsumentów na ceny skutkując deprecjacją popytu na żywność. Słabnąca dynamika popytu doprowadziła do istotnego spowolnienia dynamiki cen żywności, a w ślad za tym – cen surowców rolniczych w ostatnich miesiącach 2012 roku.

Wykres 3

Dynamika cen wybranych grup towarów i usług konsumpcyjnych w Polsce w latach 2007-2012 (2006=100, w %)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

W grudniu 2012 r., w porównaniu z grudniem 2011 r., ceny żywności i napojów bezalkoholowych wzrosły średnio o 3,9%, przy czym w okresie styczeń-czerwiec zwiększyły się o 5,3%, a w okresie lipiec-grudzień obniżyły się o 1,2% (por. wykres 4). W II półroczu 2012 r. przeciętny poziom cen żywności i napojów bezalkoholowych był o 0,7% niższy, w tym żywności o 0,9%, niż w I półroczu. W pierwszej połowie 2012 r. na wzrost krajowych cen żywności wpływały: wysokie światowe i krajowe ceny surowców rolniczych, wzmożenie eksportu z Polski, wysoka dynamika cen energii i cen administrowanych, rzutująca na poziom pozasurowcowych kosztów przetwórstwa i obrotu¹³. W drugiej połowie roku, przy mniejszej niż przed rokiem podaży żywca wieprzowego i wołowego, warzyw gruntowych i ziemniaków, niezbyt korzystnych zbiorach zbóż podstawowych i rzepaku, utrzymującym się wysokim poziomie cen pasz i energii, generującym wysoki poziom kosztów produkcji rolniczej, przetwórstwa i obrotu oraz relatywnie wysokiej dynamice eksportu artykułów rolno-spożywczych doszło do wyhamowania, a następnie bezwzględnej obniżki cen żywności oraz niektórych produktów rolniczych.

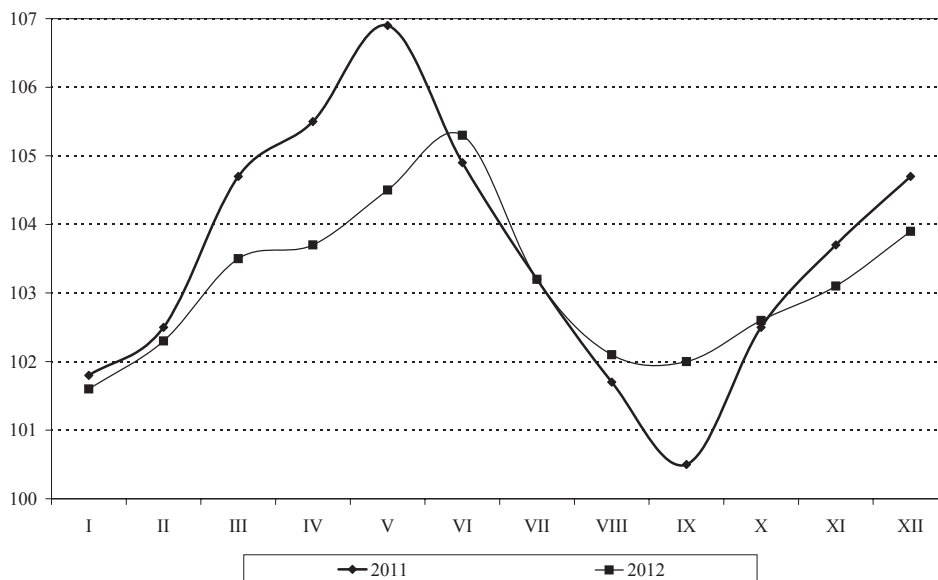
¹³ Wysokie ceny surowców rolniczych utrzymywały się do października. W październiku za żywca wieprzowego płacono w skupie o 17% więcej niż rok wcześniej, za bydło o 7,6% więcej, natomiast pszenica była droższa o 23%, pszenżyto o 20%, jęczmień o 13%, a ziemniaki o 7%.

Sytuacja taka wystąpiła m.in. na rynku żywca i mięsa wieprzowego. Według szacunków IERIGŻ-PIB, w 2012 r. produkcja mięsa wieprzowego była o 7,6% mniejsza niż w 2011 r., a w II półroczu o 9% mniejsza niż w analogicznym okresie przed rokiem (*Rynek mięsa...* 2012). Według danych Ministerstwa Finansów, w 2012 r. eksport mięsa wieprzowego zwiększył się o ponad 16,0%, przy wzroście wolumenu importu o 6,7%. W wyniku zmniejszenia się ujemnego salda w handlu zagranicznym wieprzowiną, spadek jej podaży na zaopatrzenie rynku krajowego był większy niż produkcji i wyniósł 9%.

W październiku 2012 r. cena skupu trzody chlewnej osiągnęła rekordowo wysoki poziom. Od listopada żywiec wieprzowy zaczął tanieć, przy skupie o 20% mniejszym niż przed rokiem. W listopadzie i grudniu, mimo spadku podaży, ceny detaliczne mięsa wieprzowego uległy redukcji. Głównym czynnikiem sprawczym tego zjawiska była malejąca chłonność rynku wewnętrznego. Skala ożywienia popytu w okresie przedświątecznym była mniejsza niż w latach poprzednich. Według badań budżetów gospodarstw domowych, w I półroczu 2012 r. konsumpcja mięsa wieprzowego zmalała o 2,3%, a w II półroczu – o ponad 6% w stosunku do analogicznych okresów 2011 r.

Wykres 4

Dynamika cen żywności i napojów bezalkoholowych (XII roku poprzedniego=100, w %)

Źródło: dane GUS.

Podobną sytuacją obserwowano na rynku pieczywa. Od stycznia do czerwca 2012 r. ceny pieczywa podniosły się o 1,4%, a od lipca do grudnia 2012 r. - tylko o 0,2%, przy utrzymujących się wysokich cenach ziarna oraz rosnących pozasurowcowych kosztach produkcji

i obrotu. Także i w tym przypadku istotnym czynnikiem hamującym dynamikę cen detalicznych był spadek popytu, który nasilał się w kolejnych kwartałach (w I półroczu wyniósł 1,8%, a w II - 3,1% w porównaniu do analogicznych okresów 2011 r.).

Przewidywane skutki spowolnienia gospodarczego w sferze konsumpcji żywności w 2013 roku

Dane dotyczące gospodarki światowej wskazują na kontynuację spowolnienia gospodarczego. Utrzymujący się kryzys zadłużeniowy w niektórych krajach strefy euro pozostaje czynnikiem niepewności dla perspektyw wzrostu gospodarczego w całej Unii Europejskiej, w tym także w Polsce. Opracowania ekspertów i analityków bankowych sugerują, że w najbliższych kwartałach wzrost PKB w Polsce pozostanie niski, niższy niż w 2012 roku. Ze względu na pogarszającą się aktywność gospodarczą, perspektywy dla wzrostu dochodów do dyspozycji brutto w 2013 r. są mało optymistyczne. Niska dynamika płac w powiązaniu z niekorzystnymi zjawiskami na rynku pracy będzie wpływać negatywnie na rozwój konsumpcji. Trudna sytuacja finansów publicznych i konieczność zacieśnienia konsolidacji fiskalnej osłabią możliwość finansowania popytu tworzonego przez sektor publiczny. Przewidywany wzrost cen administrowanych (czynsze, opłaty za wodę, energię elektryczną, gaz i wywóz śmieci, podatki, ceny biletów komunikacji miejskiej itp.) spowoduje znaczne zwiększenie obciążeń budżetów domowych wydatkami stałymi. Pod presją ograniczeń budżetowych konsumenci będą musieli dostosować swoje wydatki do nowej struktury cen oraz posiadanych funduszy i skonstruować nowy koszyk dóbr i usług o zmniejszonym udziale żywności. Z badań CBOS przeprowadzonych w październiku 2012 r. wynika, że 64% respondentów przewiduje, że w 2013 r. zakupi znacznie mniej produktów spożywczych niż w 2012 r. (*Ceny i zakupy...* 2012). Konsumenci deklarują, że będą ostrożnie podejmować decyzje zakupu i poszukiwać tańszych produktów¹⁴. W efekcie zmniejszy się skłonność rynku do absorpcji innowacji. Może zmaleć popyt na produkty wysokoprzetworzone, o wyższej wartości dodanej i wyższych cenach jednostkowych. Należy się liczyć ze spadkiem popytu na usługi gastronomiczne i wzrostem samozaopatrzenia skutkującym zmniejszeniem rynkowych zakupów żywności. Bariera popytu będzie hamowała tempo wzrostu cen artykułów żywnościowych, gdyż wobec ograniczonej chłonności rynku wewnętrznego przetwórcy i handlowcy nie będą mogli w całości przerzucić rosnących kosztów produkcji i obrotu na ceny finalne.

Bibliografia

Ceny i zakupy (2012), Komunikat z badań BS/161/2012CBOS, Warszawa, <http://www.cbos.pl> [dostęp: kwiecień 2013].

¹⁴ Według sondażu ARC Rynek i Opinia przeprowadzonego w styczniu 2013 r. na grupie 500 osób, blisko połowa respondentów nie zamierza zrezygnować z tych produktów spożywczych, które kupowała dotychczas, ale będzie poszukiwała tańszych ofert w różnych sklepach. Patrz: *Strategia oszczędzania na artykułach codziennego użytku* (2013).

Popyt na żywność. Stan i perspektywy (2013), seria: Analizy Rynkowe, nr 14, IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW, Warszawa.

Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2012 (2012), GUS, Warszawa.

Rynek mięsa. Stan i perspektywy (2012), seria: Analizy Rynkowe, nr 43, IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW, Warszawa.

Strategia oszczędzania na artykułach codziennego użytku, ARC Rynek i Opinia, <http://www.arc.com> [dostęp: kwiecień 2013].

Świetlik K. (2012), *Konsumpcja jako czynnik wzrostu PKB w Polsce w ostatnich latach*, „Konsumpcja i Rozwój”, nr 1.

"World Economic Outlook" (2012), IMF, Washington.

"World Economic Outlook Update" (2013), IMF, Washington.

Food Consumption and Prices under the Pressure of Economic Slowdown

Summary

The unfavourable determinants in the global economy, the debt crisis and recession in the Eurozone have led to slowdown of the Polish economy. This is reflected in weakening of the GDP growth rate, increase of negative phenomena in the labour market, aggravation of the population's income situation, slowdown in consumer demand and decline of demand for food. The unfavourable trends in development of demand for food are confirmed by the CSO's macroeconomic data on consumption in the sector of households, the statistics of sales of food and results of surveys of households' budgets. Under the influence of growing demand barrier, there have dropped retail prices for food articles as well as prices for agricultural commodities in the last months of 2012. The continuing downward trend in demand for food will be the main factor limiting the rate of growth of prices for foods in 2013.

Key words: GDP, households' incomes, individual consumption, food consumption, retail prices for food.

JEL codes: D1, D33

Потребление и цены продуктов питания под нажимом экономического спада

Резюме

Неблагоприятные обусловленности в мировой экономике, кризис задолженности и рецессия в еврозоне привели к замедлению роста польской экономики. Это нашло свое отражение в ослаблении динамики роста ВВП, усилении отрицательных явлений на рынке труда, ухудшении положения населения в сфере доходов, приторможении потребительского спроса и в снижении спроса на продукты питания. Неблагоприятные тенденции в развитии спроса

на продукты питания подтверждаются макроэкономическими данными ЦСУ о потреблении в секторе домохозяйств, статистиками продажи продуктов питания и результатами обследований бюджетов домохозяйств. Под влиянием возрастающего барьера спроса в последние месяцы 2012 года снизились розничные цены продовольственных товаров и цены сельскохозяйственного сырья. Удерживающаяся тенденция к снижению спроса на продукты питания будет главным фактором, тормозящим темпы роста цен продовольственных товаров в 2013 г.

Ключевые слова: ВВП, доходы домохозяйств, личное потребление, потребление продуктов питания, розничные цены продуктов питания.

Коды JEL: D1, D33

Artykuł nadesłany do redakcji w marcu 2013 r.

© All right reserved.

Afiliacja:

IERiGŻ-PIB

<http://www.ierigz.waw.pl>

krystyna.swietlik@ierigz.waw.pl